

MUHAMMED BIN HASAN es-SEYBANI

Hanefi mezhebinin üç büyük Imamından biri. Eserleriyle Hanefiligin sistemlesmesinde ve yayilmasinda etkili oldu. Ebu Yusuf'la birlikte, kendisine Hanefi mezhebinin iki Imami anlaminda "Imameyn" denir.

Adi Muhammed, künyesi Ebu Abdullah'dir. Babasi Hasan b. Farkad'dir, Benî seyban'larin azatlisi oldugu rivayet edilir. Hasan b. Farkad, sam dolaylarinda Haksati köyündendir. Daha sonra Irak'a yerlesti. Oglu Muhammed, 132/749 da Vasi'ta dogdu. Kufe'de yetisti. O tarihlerde Kufe, fikh, dil ve gramer ilimlerinin merkezlerinden biriydi. Muhammed b. Hasan'in kültürünün olusumunu hazirlayan bu çevre, onun dil, fikh, siir ve hadis'e yönelmesine de neden olmustu.

Babasindan otuz bin altin miras kalmasi, bu ilimleri tahsil etmesini kolaylastirmis ve bütün servetini bu ugrda kullandi. Muhammed b. Hasan, birçok bilginden ders aldı. Küçük yasta Ebu Hanife'nin derslerini takibe basladi. 150/767'de Ebu Hanife'nin ölümü üzerine, fikh tahsilini Ebu Yusuf'tan tamamladi. Imam Muhammed b. Hasan, Ebu Hanife'nin öldüğü tarihte on sekiz yasındaydi. Ali el-Kâri, Imam Muhammed'in Ebu Hanife'nin akrabasindan oldugunu rivayet eder (Sava Pasa, islâm Hukuku Nazariyati, I, 97-100).

Muhammed b. Hasan, çeşitli yerlere seyahatlerde bulunarak birçok bilginle görüştü. sam'da Evzai'nin, Mekke'de Süfyan b. Uyeyne'nin, Horasan'da Abdullah b. Mübarek'in yanina giderek bunlardan ilim tahsil etti. Basra'da da birçok ilim ehlinen ders aldı. Bu seyahatlerinin en önemlisi, Medine'ye olanidir. Imam Muhammed burada üç yıl Imam Malik'in derslerine devam etmis ve defalarca Muvatta'yi kendisinden dinlemisti.

Medine'deki bu tahsiliyle Muhammed b. Hasan, Rey ehlinin usulüyle, hadis ehlinin usulünü birlestirdi. Irak'a döndüğünde şöreti her tarafa yayildi ve kendisine talebe akini basladi. Bu talebelerin en önemlilerinden biri Esed b. Furat'tir. Daha önce Imam Malik'den ders alan Esed, Imam Muhammed'e gelerek talebelik yapti. Daha sonra Afrika'ya dönüp Muhammed b. Hasan'in etkisiyle Afrika ve Magnb'de Ebu Hanife'nin fikhî ictihatlarini ve görüşlerini halka anlatti. Bir diger önemli talebesi ise, Imam safî'dir. Imam safî, Imam Muhammed'den ilim tahsil etti ve onun eserlerini istinsah etti (Siyeri Kebir Ter. ve serhi s.12). Diger önemli talebeleri ise, Ebu Hafs

el-Kebir, Süleyman el-Ctircani, Ebu Ubeyd Kasim b. Sellam, Yahya b. Eksem, ismail b. Tevbe gibi bilginlerdir. Hanefi mezhebi ilk yayilmasini Imam Muhammed b. Hasan ile Imam Ebu Yusuf'a borçludur. Çağında yaygınlaşan problem ve tartışmalara Imam Muhammed de katılarak, görüşlerini açıkladı. Imam Muhammed'in kültürü, Arap dilindeki mahareti ve fikihteki derinliği bütün açıklığıyla eserlerinde kendini gösterir.

Imam safiî, Imam Muhammed'den çok istifade ettiğini belirtip, ondan aldığı ilim ile bir çok kitap yazdığını ifade eder (ibn Nedim, el-Fihrist, s. 295). Nafi de, Imam Muhammed'in insanların en fasihi olduğunu söyleyerek, onun dil sahasındaki bilgisine dikkat çeker (ibn Abdilber-el-intika, s.174).

Imam Muhammed'in Abbasi halifeleri ile ilişkisi olmakla beraber, kendisinin ve ilmine haysiyetini daima koruduğu belirtilir. Hükümdarların önünde eğilmezdi ve onlara yüzünü dökmeydi (Hatib el-Bagdadi- Tarihu Bagdad, II, s.173).

Harun Resid, başlangıçta kadilik görevini kabul etmediği için Imam Muhammed'i iki ay hapsedti. Daha sonra Imam Muhammed bu karardan vaz geçince, geçici bir müddet için bassehir yapılan Rakka'ya kadi tayin edildi (Sava Pasa, islâm Hukuku Nozariyatı, I, 97-98).

176/792'de Zeydi Imam Yahya b. Abdullah'in isyani meselesinde, Harun Resid, Imam Muhammed'le istisare etti. Bu istisarenin sonucu olarak Halifenin güvenini kaybetti ve Ali ogulları taraftarı olmak şüphesi altında kaldı. Eserleri teftis edilerek, isyana sürükleyen parçaların olup olmadığı kontrol edildi ve bu arada da kadilik görevinden de azledildi (Taberi, Tarih, el-Ümam..., III, 619).

Imam Muhammed, kadilikten azledildikten sonra, 189/805 yılına kadar Bagdad'da kaldı. Bu arada Halifeyle araları düzeldi ve yeniden göreve getirilerek Horasan kadilğine tayin edildi. Aynı yıl içinde de Rey civarında vefat etti (el-Kerderi-Menakibu'l-Imamil-A'zam, II, 187). Aynı gün Kisaî de vefat etmişti. Harun Resid; "Bugün Arapça ve fikh defnedildi" diyerek kaybın büyüklüğünü dile getirdi (Hayreddin Karaman, islâm Hukuk Tarihi, s. 96).

Imam Muhammed'in Fikihteki değeri özellikle iki yönde ortaya çıkar. Birincisi; eserleri ile Ebu Hanife'nin mezhebinin yayılmasında talebelerinin en etkili olması ve ikinci asir fakihleri arasında en çok eser vermesidir. (Imam Muhammed'in görüşlerindeki asalet, onu özel bir

mezhep sahibi haline getirmektedir.) ikincisi ise, bir çok büyük bilgini etkilemesidir. Sözelisi el-Müdevvene, el-Esediye, el-Ümm ve el-Hücce gibi Fikih kitaplarının sahipleri ondan etkilenmişler, eserlerini onun kitapları isiginda yazmışlardır.

Hanefi mezhebi usulünde, Imam Muhammed ile Imam Ebû Yusuf'un görüşü bir konuda birleştiginde, Imam Ebu Hanife'nin görüşü tercih edilerek, o konuda Hanefi mezhebinin görüşünü temsil eder.

Imam Muhammed'in fakihler tabakasındaki yeri hakkında farklı görüşler ileri sürülür. İbn Âbidin fakihleri yedi tabakaya ayırarak, Imam Muhammed'i ikinci tabakadan sayar. Buna göre Imam Muhammed mezhepte müctehiddir. Fakat bu görüş umumiyetle kabul görmemistir. Çünkü Imam Muhammed, Ebu Hanife'y,i veya bir başka müctehidi taklid etmemistir. Görüşlerinde tamamen müstakil olduğu için mutlak müctehid kabul eden bilginler daha çoktur (M. Ebu Zehra. Ebu Hanife, s. 653-657).

Kadilik yaptığı için fihri pratik alanda uygulama imkânı bulmustur. Irak ve Hicaz ekolüne mensup ilim adamlarından ders aldığı için bu iki ekol arasındaki görüş ayrılıklarını azaltmıştır. Fikha büyük hizmeti geçmiş hatta, "fikhi Abdullah b. Mes'ud 32/652 ekti, Alkame (62/681) biçti, İbrâhim en-Nehaî (ö. 95/713) harman yaptı, Ebû Hanîfe öğüttü, Ebû Yusuf hamurunu kardı, Imam Muhammed pisirdi. Diğer insanlar hazır yiyorlar" sözü meshur olmuştur (Osman Keskioglu, Fikih Tarihi ve İslâm Hukuku, Ankara 1980, s. 106).

Eserleri:

Imam Muhammed'in lisani kuwetli ve kalemi akici idi. Kolay yazardı. Hanefi fihri meselelerini toplayip sonraki nesillere aktaran o olmuştur. Değerli eserler bırakmış, hemen hepsi de zamanımıza kadar intikal etmiştir. Eserleri genel olarak iki kısma ayrılır:

A- Zâhiru'r-Rivâye: Bunlar altı tanedir.

1- el-Mebsût, buna "el-Asl" da denir.

2- ez-Ziyâdât,

3- el-Câmiu's-Sagîr

4- el-Câmiul-Kebîr

5- es-Siyeru's-Sagîr

6- es-Siyeru'l-Kebîr.

Bunların hepsinde fıkıh (islâm Hukuku) ile ilgilidir. Bu kitapları İmam Muhammed tevâtür yoluyla Ebû Hanîfe veya Ebû Yusuf'tan rivâyet ettiği için "açık rivâyetli, rivâyetinde şüphe olmayan" anlamında "Zâhiru'r-rivâye" denilmiştir. Kendisinin görüşleri de bu kitaplarda bulunmaktadır. Bu altı kitab içindeki konular Hanefi fıkıhının temelini teşkil ettiği için bunlara "el-Usûl" ismi de verilmiştir (Bu eserlerine dünya kütüphanelerinde bilinen nüshaları için Brockelmann'ın "Gal"ına ve Fuad Sezgin'in, "Gas"ına bk.).

Zâhiru'r-Rivâye kitapları, Hakim es-sehîd Ebul-Fadl Muhammed el-Mervezî (ö. 334/945) tarafından kısaltılarak bir araya getirilmiş ve eser "el-Kâfi" adını almıştır. Bu kitap, kendi devrinde Hanefi mezhebinin görüşlerini, fûrû meselelerini öğrenmek isteyeneye yeterli kabul edilmiştir. Bu müellifin "el-Müntekâ"adında bir eseri daha vardır ki, nevâdir meselelerini de içine alır.

"el-Kâfi", daha sonra, Ebû Bekr Muhammed semsü'l-Eimme es-Serahsi (ö.490/1097) tarafından serhedilmiş ve el-Mebsût " isimli bu eser otuz cilt halinde basılmıştır. es-Serahsi, bu eserin bir bölümünü zindanda iken öğrencilerine yazdırmıştır.

Hanefi mezhebinde el-Mebsût adını taşıyan başka eserler de vardır. Diğer Mebsûtlar sahibinin adlarıyla anılırlar. Bunlar, İmam Muhammed'in el-Mebsût isimli eserinin serhidir. Diğer

mezheplerde de Mebsût isimli eserlere rastlanır. es-Serahs'nin el-Mebsût'u Hanefi fikhinin en muteber kitaplarından biridir. Meselelerin dayandığı deliller zikredilir, münakasası yapılır. nemli noktalarda diğer mezhep grsleriyle karsılaştırmalı incelemeler yer alır. Konuların işlenişinde görülebilen dağınıklık, son yıllarda çıkarılan el-Mebsût Fihristi ile giderilmeye çalışılmıştır.

B- Ndiru'r-Rivâye Kitapları:

1- Keysniyyat kitabı. İmam Muhammed'den suayb b. Süleyman el-Keysni rivayet ettiği için bu ad verilmiştir.

2- Hrniyyt. Harn er-Reside takdim edildiği için bu ad verilmiştir.

3- Crcniyyt. Cürcan'da yazıldığı veya Ali b. Salih el-Crcn rivayet ettiği için bu ad verilmiştir.

4- Rakkiyt. İmam Muhammed Rakka kadisi iken kendisine gelen meseleleri içine almaktadır.

5- Ziydet'z-Ziyâdât ez-Ziyâdât'in tamamlayıcıdır.

Bu kitaplara Nevdiru'r-Rivaye veya Gayru Zhiri'r-Rivâye denilir, çünkü bu kitapların rivayeti tevatür derecesine ulaşmamıştır.

Bu kitaplarda da Ebû Hanife, Ebû Yusuf ve kendisinin grsleri bulunmaktadır.

Bunların dışında

1- Er-reddû alâ Ehlil-Medîne. Ebû Hanîfe'nin reyleriyle Medine'lilerin reylerinin münakasasını yapar.

2- Kitâbu'l-Asâr: Bu eserinde, Ebû Hanîfe'den rivayet etmiş olduğu merfû, mevkûf ve mürsel hadisleri toplamıştır (M. Ebu Zehra, Tarihu'l-Mezâhibi'l-islâmiyye, Kahire, t.y., s. 171,172; ez-Zühaylî, el-Fikhu'l-islâmî ve Edilletüh, Dimask 1405/1985, I, 30; Osman Keskioglu, a.g.e., s. 95, 96; Ali safak, Islam Hukukunun Tedvini, Erzurum 1978, s. 87 vd.; islâm Medeniyeti Dergisi (Muhammed es-seybânî Özel Sayısı)sy: 20; Hamdi Döndüren, Delilleriyle islâm Hukuku, istanbul 1983, s. 74, 75; i.A. "es-seybânî" mad.).

Kaynak: Sâmil Islam ansiklopedisi